

U n d e r r e t n i n g
om
M i n e r a l s k e S u n d h e d s - B a n d e
især Drens Kildevand paa Søndmør
af
H. Ström.

§. I.

Fra den Tid jeg begyndte at lægge mig efter Fædrelandets Naturhistorie, har jeg ikke forsømt, at have Agt paa Vandene, som en vigtig Deel deraf, kunde og ikke tvivle paa, at et Land, saa fuldt af Mineralier, maatte frembringe en Hoben Mineralske Bande, saasom baade Fornusten lærer, og den store Naturkyndige Plinius rettelig har sagt, at Vandene i et Land ere af samme Besskaffenhed, som Jorden, de flyde igiennem. Imidlertid vilde det i lang Tid ikke lykkes mig, herudi at opnaae hvad jeg søgte. Jeg fandt vel Bande, som i Reenhed og Klarhed kiendelig adskilte sig fra de ordinaire; jeg saae, ved at igiennemblade Naturkyndiges Skrifter, at samme med Rette forsiene Navn af Sundheds-Bande, og kan bruges med Nytte mod adskillige Svagheder; men Mineralske Sundheds-Bande, og hvor samme vare at finde, blev mig endnu stedse en Hemmelighed, og endsskient jeg engang var kommen det temmelig nær, i det jeg prøvede det ovenpaa de saa kaldte Svarte-Depler (vitriolske Myrer, hvoraf Sværte-tages til Badmel) staaende Vand, og fandt samme Jern- og Vitriolhaltigt, saa stod mig dog dets Ureenhed for Dinene, ei betænkende, at samme i sin Kilde og Udspring maatte befindes af langt ædlere Art, end for Dagen, hvor det er udsat for Luften og Tilfod af ureene Myrevande. — Sagen stod saa hen i nogle Aar, da jeg imidlertid skrev

skrev derom til andre, alt i det Haab, at de paa andre Steder maatte være at finde; men alt forgieves, hvorfor jeg næsten havde ladet alt Haab faae. Men see! *Accidit in puncto, quod non speratur in hora.* De fleste Opdagelser have ikke haft uden ganske tilfældige Anledninger til Grund; saa gik og her til. Jeg havde boet 4 Aar paa Øren Præstegaard, uden at vide af en Brønd eller Kilde, som ikkun laae 100 Skridt fra min Boopal, og, fordi Elven laae nærmere, ikke blev brugt, uden af en Huusmand, hvis Huuse stode tæt derved; ligesom og Creaturene, især Hestene (som ikke gierne drikke uden det reenste Vand) pleiede at søge derhen. Da jeg nu engang gik der forbie, medens samme Huusmand var i Arbeide med at rense denne Brønd, traadde jeg nærmere til, og sandt Vandet ganske oprørt, foruden det at en Hoben Conferver, som havde lagt sig ovenpaa, gav det et slet Udseende. Jeg spurgte derfor, om han pleiede at drikke et Vand, som var saa ureent, og fik til Svar, at det var saa reent og sundt et Vand, som man kunde forlange, hvilket jeg selv skulde fornemme, naar det kun fik sat sig. Denne Forsikring, tilligemed den brune Jord, jeg mærkede omkring Kildens Bredder, samt den Hinde af adskillige Farver, som viiste sig ovenpaa, gjorde altsammen sit til at opvække min Agtksomhed. Kort, jeg besluttede at prøve Vandet, naar det var blevet klart, som og skeede saae Dage efter, da jeg befandt virkelig, at det var af den Art, jeg saa længe forgiæves havde søgt. Jeg kan ikke sige, hvor meget mit Sind ved denne Opdagelse blev opløstet til Gud al Godheds Kilde; thi endskjønt jeg nok saae, at det ei kunde regnes blant de stærke Mineralske Vand, saa var jeg dog eiensynlig kommen paa Sporet, som gav Haab, at denne Opdagelse vilde give Anledning til mange flere, ikke at tale om, at Kildens Beliggenhed lige ved min Gaard, gav den i Henseende til mig en stor Fordeel fremfor mange andre. Mig fattedes kun noiere Undersøgning og Forsøg, som det beste Beviis i Sagen; men samme indfandt sig og efterhaanden, og gjorde mit Haab saavel som Fornøielse vel grundet, hvilket jeg vil give mig den Ære at fortælle, naar jeg først har beskrevet Kildens Beliggenhed og Stedets Situation.

§. 2.

Kilden, som jeg af Øren Præstegaard, hvor den findes, vil kalde Ørens Kildevand, ligger kun en Snees Skridt fra Søen eller den forbiøsende Aye Saml. II. B.

Bøldens Fiord, paa en jevn eller ganske lidet høldende Mark, der vel holder sig fugtig formedelst det nedflydende Vand, og bær ei synderlig Græs, men dog ikke er myret eller moradsig. Et 100 Skridt derfra i NO. reiser sig en Bakke eller Jordhøi, der vel er græsrig uden til, men, som det synes, steenig eller biergagtig i Grunden, hvorefter Marken uden nogen kiendelig Ujevnhed gaaer nogle 1000 Skridt fort til de Bierge, som omringe Dalen, og giøre en Bue fra N. til S. saaledes, at en Elv, som kommer fra et i Ost liggende Vand, omtrent en Fierding Miil fra Søen, deeler Dalen i to Deele, ved at tage sit Løb fra Ö. til V. Paa begge Sider af Elven er Marken smuk jevn, skjønt noget høldende, og giver de Gaarde Haldkildvig paa den N. men Øren og Nodset paa S. Side, en smuk Beliggenhed, foruden det, at den hele Nordre Side af Elven og Vandet har adskillige smukke Bøndergaarde liggende høit op i Fjeldet; hvilken Forandring af fersk og salt Vand, Elv med Sav og Møllebrug, Skov af Birk og Fyrer, samt jevne Marke og høit op i Fjeldsiden liggende Gaarde, alle liggende som i et Amphitheatro fra N. til V., giør Egnen til een af de smukkeste paa Søndmør. Ligesom nu Dalens og Elvens Strækning falder fra O. til V., saa maae man forestille sig Kildevandets Løb i en Linie, som overstrøer samme i NO. og SV. At dette saaledes forholder sig, skulde man have ondt for at viide, om ikke Kilden selv gav næsten uimodsigelige Beviis derpaa. Thi først sees Kildevandet 5 Qvarteer høit i Jorden siensynlig at oppåle fra NO.; omtrent 20 Skridt nedenfor, altsaa tæt ved Flodmaalet, spinger det igien op for Dagen, lige derfra i SV., og ovenfor i lige Linie derfra igien nemlig NO. giver den sig atter paa to Steder tilkiende, først ovenfor forommeldte Bakke eller Høi i en Myr, som ligger 300 Skridt fra Søen, og atter omtrent 100 Skridt derfra i NO. paa en liden Holme i Elven. Da nu Vandet paa alle disse Steder efter Prøve forholder sig eens, undtagen hvad Forandring Søevandet paa det eene Sted, ureene Myrevande paa det andet, og Elvevandet paa det tredie Sted kan forarsage, og da alle disse Steder tillige ligge i lige Linie, som sagt er, kan man ikke vel tvivle paa, at jo Kilden overalt er den samme, og da den siensynlig ligesom Skridt for Skridt nærmer sig alt mere til den i NO. liggende Fjeldstrækning, at den jo derfra maae have sin Oprindelse. Vel har jeg i Fjeldet selv ikke fundet noget Tegns til Jern eller andre Mineralier, endskjønt jeg engang anvendte nogle Ti-
mer

mer paa at søge derefter; men om end Sagen var tilstrækkelig undersøgt, som den dog ikke er, bør man dog ikke af saadan Mangel paa udvortes Ansøgning slutte, at Fjeldet ganske mangler Mineralier, helst Jern, som her er saa almindeligt, at vel neppe noget Fjeld er blottet derfor. Desuden mælede jeg engang, da jeg var ovenpaa Fjeldet, at de fleste Myrer og Sumpet havde en blaa Hinde paa Bandet, som er Tegn til, at Fjeldet endog overst oppe ikke er frit for Mineralier.

§. 3.

Efterat have viist Kildens Veliggenhed, maae jeg nu videre berette (hvad dens Skikkelse angaaer) at jeg, ved at øse den tom, befandt den omtrent en Allen bred i Tvermaal, og 5 Qvarter dyb. Jorden deromkring bestod først af en brun og seet Ocher, hvortil ellers ikke mærkedes ringeste Tegn, enten i eller over Jorden, men allene rundt om Kildens Bredder, som indelig viser, at Bandet fører denne Jord med sig selv og sætter den om sine Bredder. Hvor Ocher-Jorden, der var omtrent et Qvarter dyb, aflod, fulgte et noget bredere Lag af sort vitriolisk Jord af en meget skarp Lugt. Resten, som gjorde omtrent 3 Qvarter, bestod af grov Sand og Leer blandet, og just hvor samme aflod i Grunden, saaes, som sagt er, en tyk Bandstraale oppæblende fra NO. Der var og Hullet eller Kilden noget videre end ovenfor. Jordmonen rundt omkring Kilden, i et Par Allens Vidde, gjorde af Naturen en græsriig Opheielse, som temmelig forebyggede Tilflod af vilde Bænder, og denne Opheielse syntes at være forarsaget, dels af Bandets stærke Løb, som har drevet Marken i Veiret, dels og af den Urt *Trifolium aquaticum*, som vorte her meget hyppig, og hvis tykke Rødder saa stærkt havde sammenbundet Jorden rundt om, at man neppe var i Stand til at faae en Spade ned (*). Den forommeldte brune Ocher og sorte vitrioliske Jord var og ganske igiennembyret

§ f f 2

af

(*) Da den Urt gemeentlig vover, hvor der er Mineralfk Vand og Ocher i Grunden, er det ikke at undre, at dens Blade gemeentlig ere rustede paa undre Side; og da dens Rødder binde Marken saa tæt tilsammen, kan man deri finde Grund til det, de Islandfke Reisebeskrivere berette, at Islænderne altid vove at ride over Myrer, som med denne Urt ere bevoerede.

af samme Rodder, og paa alle de Steder, hvor denne Vandkilde opspringer her paa Gaarden, der har jeg befundet Marken omkring af samme Besskaffenhed. Her seer man nu Besskaffenheden af denne Kilde, omtrent som den kom fra Skaberens Haand. I det mindste har vel Kunsten intet gjort derved, uden nu og da at rense og udvide den; og det jeg har lagt til, bestaaer kun deri, at jeg har ladet bygge et Skjul over den, som et til begge Sider hældende Huustag, med et Hul og en dertil passende Luge paa den eene Side. I Steden for at sætte den med Steen, som jeg vilde lade beroe, indtil jeg havde erfaret dens Kraft, lod jeg Hullet udvide, og en Lønde nedsatte deri, med et Hul i det øverste, og en Trærende fra Hullet, som giver Bandet Udlob til Stranden. Dette har jeg hidindtil fundet tilstrækkeligt, hvorfor jeg hidindtil ikke har nogen Forandring deri; og skjønt jeg engang faldt paa de Tanker, at jeg derved mere havde forringet end forbedret Bandets Kraft, af Aarsag, at jeg fandt samme svagere siden end nogentid tilforn, saa kom jeg dog siden under Veir med, at det var en Bildfarelse, og at derimod den rette Aarsag var den, at Lugen nogentid havde staaet aaben i Regnveir, og at dette Vand, som andre Mineralske Bande, i visse Slags Veir baade af sig selv oprøres, og viser en ringere Kraft, som dog strax ved Veirets Forandring opføres igjen.

§. 4.

Vandet selv angaaende, da har det, som jeg tilforn har viist, en feed Hinde af adskillige Farver ovenpaa, og rundt om en brun og feed Ocher-Jord, som nu har opfyldt Kenden og den Grøft, som gaaer derafra ned til Søen, og altsaa udgødes af Kilden i stor Mængde. Den samme, engang rystet i en Metalske, blev sortebrun med endeel glimrende Partikler; en anden Gang rystet i en Jernske, trakkede Magneten temmelig store Klumpe deraf. Krudslugten og Blæksmagen ere dernæst de udvortes Egenstaber, som meest adskille dette Vand fra de almindelige. Den første er gemeenlig saa stærk, helst naar Vandet slumpes af et Glas i et andet, at man, ved at lugte dertil, skulle tænke, man holdt Næsen for en Bøsspipe; og dette viser, at den Mineralske Geist er i dette Vand temmelig stærk, saa det maaskee deri overgaaer mange andre, der kan have en rigere Gehalt af Jern og Salt, og dog besidde ringere Lugekræfter. Blæksmagen er i klart Veir (helst Frostveir om Vinteren)

meest

meest skarp, maaskee fordi Bandet da er meest reent og ubeslandet. Til andre Lider er Smagen ikke saa kiendelig, dog har jeg mærket, at Fruentimmer næsten altid finde den, og at de fleste af dette Kion, som have smaget Bandet, have vidst at beskrive dets Smag som af Blæk, endog uden at vide, at det burde saa være. At det luftige eller ætheriske Væsen ikke heller savnes deri, kan ei allene mærkes af de mange Bobler og Perler, det sætter fra, naar det røses af et Kar i et andet, men og af dets stærke Susen og Viben, naar det længe har staaet tilproppet i en Bouteille, og Proppen langsom trækkes op, da det giver en Lyd fra sig, som naar Vand i en Theekiedel begynder at kaage. At det forarsager Ørthed i Hovedet og Riven i Lemmerne, naar man først begynder at drikke deraf, og ei er bleven vant dertil, behøver jeg vel ikke at erindre, siden samme, saavidt jeg veed, er hos flige Bande sædvanligt. Med de sædvanlige Reagentia forholder det sig saaledes:

- 1) Med Pulv. gallarum & Theæ viridis giver det først en violet, siden en brun Purpurfarve, colorem fusco-purpureum.
- 2) Med Syropo Violar. en Søegrøn Farve.
- 3) Med Lakmus eller Turnesol en violet Purpurfarve.
- 4) Med Pulv. Coccinellæ en sortrød Farve.
- 5) Med Sacchero Saturni bliver det Melkefarvet hvidt.
- 6) Med Mercur. sublimato uforandret, da Mercurius falder i store Klumpe paa Bunden, og en seet glindsende Hinde sætter sig ovenpaa.
- 7) Med Kobber-Opløsning af Skeevand, lysblaat.
- 8) 9) 10) Med Oleo Tartari per deliqv. (den hvide) Spiritu salis ammoniac. og Spiritu Vitrioli ganske uforandret, dog naar det Glas, hvor i første Species var kommen, holdtes imod de andre, viiste det sig mere hvidt eller gulagtigt.
- 11) Med Solutione argenti (efter D. Langes Forsskrift i hans Lære om de naturlige Lande) først blaat, siden rødgraat, med et rødblaat Sediment. Lades der over 3 à 4 Draaber i et Glas, da sætter sig over det rødblaa Sediment en brun Hinde, og Ocheren viser sig som Insebrune Partikler, svømmende i det rødgraa Vand, hvilke ellers ikke komme tilsyne.

For Næsten er Vandet meget klart at se til, undtagen naar Luften er taaget, og det længe har regnet, da det bliver noget uklart af nogle hvide Partikler, som sees svømmende deri. Ellers mærker man og, naar det holdes imod andet reent Vand, at det holder sig lidt hvidere. Insecter har jeg, end ikke under Forstørrelses-Glas, kundet mærke deri; men i Døer-Jorden deromkring opholder sig *Silpha aquatica* i Mængde, ligesom og Jordmadiker, item en *Larva muscarum*, uden *Triol Muscæ unguatæ*, som, medens Vandet stod aabent, saaes gaaende derpaa i Mængde, og syntes at finde en særdeles Smag i den ovenpaa svømmende og af adskillige Farver spillende Hinde. Endelig skulde jeg og anmærke, at Vandet giver af Slags Thee, dog helst den ordinaire brune Thee, en brunrød Farve og mere pikvant Smag. Ovenpaa sees nu, ligesom og paa det blotte Vand, naar det er laagt, et Slags fint Støv, som efter D. Langes Observation er Selenit. (*) Desuden fører Thee af dette Vand et Slags Fedme med sig, som gier, at det glider lettere ned, falder behageligere at drikke og betager den Qualme, som anden Thee foraarsager hos nogle, helst Modershye, hvilke sidste Virkninger dog fornemmelig bør tilskrives Bitriolen og Saltet, som endnu er deri.

S. 5.

Uf foregaaende Prøver sees, at Drens Kildevand er et ikke meget stærkt Salinisk Jern- eller Staalvand. Saaledes viser 1ste Prøve, at der er Jern deri, hvilket og stadfæstes deraf, at visse Klumpe af den røstede Døer-Jord trækkes af Magneten, som før er viist. Den sure Bitriolgeist forraader sig ved Lugten og Smagen, og bevises desuden af 3die Prøve. At det indeholder en god Deel laudagtigt (alcalisk) Salt sees af 2den og 1rte Prøve; ja af den 7de måae sluttes, at deri ogsaa indeholdes noget flygtigt alcalisk Salt,

(*) Det andet Kiendetegn samme Autor angiver, at den, naar Vandet er uddampet, ligger ovenpaa den overblevne Jord, som et Støv, der kan blæses af, det har jeg ligeledes ved dette Bands Uddampning observeret, men da Uddampningen, i Mangel af bekvemmere Redskab, maatte forrettes i en Grude, som ei kan holdes saa vel tilluft, at jo noget Røg af Jlden samles deri, som siden måae blæses bort, har jeg ikke kundet faae Seleniten opsamlet.

Salt, hvorimod 8de, 9de og 10de Prøve viser, at Vandet er frit for Kobber, Kalk og andre Ting, som ere Sundheden skadelige. Men at viide, hvilke Ingredienster et Vand indeholder, er ikke nok. For at denne om dets Værdie, bør man og kiende Quantiteten og Forholdet deraf. Til den Ende har jeg nogle Gange ladet Vandet afryge eller uddampe, og opsamlet den brungraa Jord, som blev tilbage. Det første, jeg foretog mig med den, var at betragte den under Microscop, da jeg med Fornøielse fik at see det adskillige Slags Salt, som indeholdes deri, hvoraf noget var blankt som Crystall, det meeste mærkt som Alun, og endnu noget mere igiennemsigtigt, altsammen i rundagtige og kantede Stykker uden bestemt Figur. Intet af alt dette lod sig opløse i Skeevand, men fik kun udenpaa en rød Farve deraf. Derimod fandt jeg og i temmelig Mængde et andet Slags Salt, der af Skeevand lod sig strax opløse med stærk Brusen, og samme saae deels ud som fiint og sammenløbet Pulver, eller Rimfrost, deels, men kun sjelden, som smale lange og meget klare Crystaller, hvilket altsaa var alcalisk. Desuden mærkedes og en stor Deel alcalisk Jord af hvid Farve, som med Skeevand viiste samme Prøve. Vægten af den brungraa Materie, hvori alt dette indeholdtes, var ulige, ligesom Vandet hastigere ellee langsommere blev afryget, som sees deraf, at jeg engang af 4 Potter Vand, Halvparten indkaagt og Halvparten afryget, ifkun fik 7 Gran, en anden Gang ligesaa meget Vand, mere langsomt afryget, 10 Gran, skönt jeg igien til andre Tider ved samme Behandlingsmaade har faaet mindre, hvortil jeg ikke veed den rette Marsag. Efterat Saltet var udtrækket ved en Lued, som jeg satte derpaa af destilleret Skeevand, veiede den tilbageblevne Materie, vel tørret, begge Gange omtrent $3\frac{1}{2}$ Gran, derimod fik jeg af Luden, da den var bleven indkaagt og inspisseret, ifkun 2 Gran tørret Salt, der saae brunt ud, men lod sig fuldkommen opløse i Vand. Første Gang, da jeg opløste Saltet i Vand, og prøvede det med Solut. argenti, fik jeg en rød Teglskeensfarve, anden Gang, da jeg gav Luden 2 diverse Opkaag, og prøvede det Salt, som kom ud ved hver, fandt jeg, at da det af første Opkaag gav en rødguul Farve, med et rødt violet Sediment, viiste det andet en mørk Purpurfarve med et ligesaadant Sediment. Siden slumpedede jeg begge tilsammen i eet Glas, og fik derved samme røde Teglskeensfarve, som af første Forsøg, hvoraf jeg saae, at Saltets Art begge Gange var den samme, og gav kun adskillte Couleurer, saa længe

længe det var separeret. Men jeg har tilførn sagt, at den overblevne Jord, da den var tørret, ikkun veiede $3\frac{1}{2}$ Gran, og Saltet kun 2 Gran, selgetig fattedes meget i, at alt Saltet ved denne Omgangsmaade var bleven udtrakkelt, og jeg kunde ikke andet slutte, end at meget var bortføiet ved Kaagningen. Jeg maatte derfor forlade denne Omgangsmaade, som var tagen af Boerhaves elementis chymix, hvor han handler om at udtrække Salt af Urternes Afke, og betiente mig siden af en anden, som en kyndig Ven underrettede mig om, og var af følgende Beskaffenhed.

Jeg lod ligesom forrige Gang 4 Potter Vand afryge i en reen Gryde, og fik deraf kun $6\frac{1}{2}$ Gran overbleven graabrun Jord, hvorpaa jeg slog destilleret Vand i den Mængde at det stod henved 3 Tommer høit over Jorden. Saa snart Luden var bleven klar, hældede jeg den strax af, i Tanke, at det alcaliske Salt, som smelter hastigere end andet, skulde bringes ud deraf, som og skeede; thi da jeg havde sat Luden paa Kaffelovnen i lind Varme, for at uddampe og inspisseres, satte sig Saltet efterhaanden som en brun Jord paa Bunden. Dette brune Salt tørrede og veiede jeg, og fik 2 Gran, som opløst i destilleret Vand gav med Solut. argenti en rødblaa Farve, som viiste, at det var flygtig alcalisk Salt, men meget deraf fik ogsaa kun en lyseblaa eller graa Farve, som uden Tvivl gav tilkiende, at deri var megen Jord indviklet, efter D. Langes Lære om de naturl. Bande S. 25. No. 28. Strax efterat den første Luid var afhældet, slog jeg ligesaa meget destilleret Vand paa Jordmaterien igien, for at faae det øvrige Salt ud. Jeg lod det staae et Par Timer for at smelte vel, og rørde det vel om. Da Luden var bleven klar, hældede jeg den forsigtig af, og satte den ligeledes hen paa Ovnen for at inspisseres. Da nu en Saltthinde begyndte at vise sig ovenpaa, flyttede jeg den hen til et koldt Sted, hvor den efterhaanden satte et lysebrunt Salt paa Bunden, som, da det tilligemed Saltthinden var blevet vel tørret, gav med Selv-Opløsningen en rød-violet eller Purpurfarve, og var vist nok Steensalt. Den overblevne Luid blev atter hensat i lind Varme og satte en Saltthinde paa nye, og et Salt paa Bunden, som, medens det var utørret, saae ud som graae og bløde Skind-lappe, men tørret blev til et brunt Pulver, ligesom det foregaaende, men endnu lysere og finere. Prøvet med Selv-Opløsning gav det en rød brunagtig Farve, omtrent som Vandet selv med Galæble, og vare altsaa uden Tvivl

Borras.

Borras. — J Bægt udgjorde det i det mindste $\frac{2}{3}$ Deel mod hiint, og begge tilsammen veiede lidt over et Gran, selgelig gjorde imod det alcaliske $4\frac{1}{2}$ Deel. Den overblevne Jord, efterat den var bleven vel tørret, veiede kun $2\frac{1}{2}$ Gran, og saagede meget stærkt med Skeevand. Forudsat, at 4 Potter af dette Vand altid indeholde 10 Gran Materie, som jeg eengang fik ud deraf, skulle de adskillige Deele deri forholde sig imod hinanden omtrent som følger:

- a) 4 Gran flygtig alcalisk Salt temmelig med Jord indviklet.
- b) $1\frac{1}{2}$ Gran Steensalt.
- c) 1 Gran Borras.
- d) $3\frac{1}{2}$ Gran mestendeels alcalisk Jord, foruden lidet Selenit.

§. 6.

At et Mineralsk Vand udholder gode Prøver, giver vel allerede en god Formodning, og man kan fra dets Bestanddeele med temmelig Visshed slutte til dets Lægekrafter; men derved bliver dog altid nogen Tvivl tilbage, saa længe man ingen Curer har gjort dermed, saasom man i naturlige Ting aldrig gaaer ret sikker frem, uden at tage Erfarenhed til Veileder. Jeg kunde derfor ikke med fuldkommen Visshed udgive Drens Kildevand for et Sundheds-Band, hvis jeg ikke havde nogle Curer at fremviise, som, om de ikke ere ret mange eller store, give dog en Prøve paa, hvad dette Vand kunde udrette, naar det blev brugt i behørig Orden, og hvad der kunde ventes af andre, som love endnu mere, skient Prøven fattes.

1) Det første Forsøg skeede med E. L. P., en ung Pige paa 20 Aar, meget genegen til faldende Sng, og syldig af Complexion. Hun begyndte 1768 ved Høstens Begyndelse at drikke deraf i 8te Dage en god Potte eller $1\frac{1}{2}$ om Dagen, reiste derpaa bort i 8te Dage, kom igien og begyndte atter dermed, da hun fik Oplastelse deraf og en febrilsk Kulde, som dog ved en Dosis Essentia alexipharm. blev strax fordreven. Derpaa lod jeg hende purgere med Engelsk Salt, og holde ved med Brænd-Curen i 14 Dage, dog uden at drikke meer end en god Potte, endelig blev Curen besluttet med en Purgants som før. Virkningen var først, at meniges bleve bragte i Orden, dernæst at hun blev frie for Sngdommen indtil Februari Maret efter, da hun fik et nyt skient ikke meget stærkt Anfald igien og blev aareladt. Sommeren efter drak

hun atter deraf i 8te Dage, og fra den Tid indtil nu jeg skriver dette 1771. (Jeg kan nu sige 1776, da jeg skriver denne Afhandling anden Gang) har hun været frie for denne Svaghed, naaget hun stedse har ført et stille siddende Livet, og ikke heller under Curen brugte fornøden Bevægelse.

2) En Bondkone B. R., 48 Aar gammel, begyndte samme Tid paa egen Haand at drikke af Vandet (uvisst hvor meget) og at toe sig dermed paa Hænder og Fødder. Hun havde i lang Tid haft Pine i alle sine Lemmer, en særdeles Tunghed for Brystet og ulidelig Hoste, havde og paa visse Tider af Aaret haft Anfald af Tunghed og Galenskab, men fandt sig nu mærkelig forbedret, ja talte Gud for den Dag hun faldt paa at begynde dermed. Det mærkeligste var, at hun af egen Drift og efter den foransførte Piges Exempel havde foretaget sig denne Cuur, og at jeg ikke fik det at vide, før end nogentid efter, da hun selv talte derom. Endskjønt hun var saa gammel, indfandt sig dog menes efter 3 Aars Udeblivelse, og skjønt hun siden har haft Anfald af stærk Hoste om Vinteren, har dog Galensskaben og andre flemme Tilfælde forladt hende.

3) Et Par Aar efter havde samme Menneffe vredet sin Fod, som overmaade ophovnede, men ved at drikke af Vandet i faa Dage, og toe Foden med Dyer-Jorden, som det gnyder af sig, blev hun i kort Tid restitueret.

4) En Dreng O. H., 25 Aar gammel, som længe havde været plaget af Tunghed, foretog sig efter mit Raad at drikke 4 à 5 store Studsglas om Formiddagen, og holdte ved i 14 Dage, da Curen blev sluttet med en Purgang. Virkningen deraf var denne, at da han tilforn pleiede en Gang i hver Maaned at lægge sig i 14 Dage, uden at tage sig noget for, fandt han nu kun nogle Anfald maanedlig 1 à 2 Dage. Ellers indtraf under Curen stærkt Regnveir, som meget hindrede Vandets Kraft. Havde dette Menneffe forsøgt Curen paa nye, og havt noget at bruge om Vinteren, kunde han maaskee blevet fuldkommen restitueret, men i Mangel deraf er han siden bleven omtrent som tilforn. Jeg har og mærket ved ham og flere saadanne, at al Cuur er forgiaes, naar de ei have noget at bruge til Præservativ om Vinteren, saasom de ei taale Kulden og desuden ofte behøve tienlige Purgemidler.

5) Min egen Kone blev mod Slutningen af samme Aar 1768 anfaldet af en skrækkelig Tunghed, som nærmede sig til Galenskab, altsammen
foraar-

forarsaget af detentione lochiaë i Barselsengen. Hun brugte mangfoldige Midler, for at bringe menfes i Orden, men forgæves, indtil hun faldt paa, endog imod mit Raad, i Februario, da Veiret var meget koldt, at drikke 2½ Potte Vand om Dagen, dog forud lunket, tog sig og tilstrækkelig Bevægelse under Curen. Imidlertid purgerede hun et Par Gange, og blev skilt ved en utroselig Mængde Slim. Nu og da mærkede hun ligesom Blodklumper, som faldt ned i Underlivet, og alting begyndte at tegne sig vel; men en uforsigtig Kirkegang gjorde igien dette Haab til intet; ja Afmagt, manglende Appetit og mange andre Tilfælde truede med en farlig Recidiv, som og vist havde paafulgt, hvis hun ikke havde begyndt med Brøndeuren paa nye; og da var det forunderligt at see, at samme efter 2 à 3 Dage gav hende sine Kræfter igien, og da menfes, som i 4 Maaneder havde været borte, da indfandt sig igien, blev hun efterhaanden restitueret, dog saa, at nogle Spasmi yttrede sig endnu, mod hvilke andre Medicamenter, som bleve forskrevne fra de Bergenske Doctores, havde god Virkning, skient en og anden Mindelse af forrige Svaghed ikke ganske affod, førend hun begyndte at lave til Barsel igien.

6) K. H., en Pige paa 27 Aar, havde i lang Tid, ja lige fra sit 14 Aar, laboreret af obstructione mensium, Brystbesværinger, manglende Appetit og Modersøge. Hun begyndte med Aareladen, og drak af Bandet i 16 Dage, kun en god Potte hver Dag, da hun ei formaade mere. Purgantia vilde ei virke, hvorfor jeg gav hende en Vomitiv, som ei heller fuldkommen slog an. Kort sagt, Curen tegnede sig ikke til Fordeel, og dog kom hun tilbage en Maaned efter og forsikrede, at hun i 8te Aar ikke havde været saa frisk som nu. Siden har hun vel haft et og andet Anfald igien om Vinteren, meest forarsaget af Forkjølelse. Imidlertid er hun dog efterhaanden bleven bedre, og nu 1776 da jeg skriver dette, som er 8te Aar derefter, ganske frisk.

7) Samme Aar (1769) i Julii Maaned brugte K. B., en Pige 30 Aar gammel, Brønd-Curen ikkun 11 à 12 Dage, et Par Potter hver Dag, dog uden tilstrækkelig Bevægelse formedelt det slette Veir, som hindrede Høst-Arbeidet. Purgantia vilde ikke virke. Nogen fuldkommen Cuur kunde altså ikke ventes. Imidlertid blev hun dog ulige bedre; og da hun tilforn ikke kunde tiene for Svagheds Skyld, har hun siden bestandig været i Tjeneste, og

befindes for nærværende Tid, ligesom den forrige, ganske frisk. Hendes Sygdom var Moder-Passion og Lungesindighed.

8) 1770 i Augusti indfandt sig hos mig J. T., en Kvinde 58 Aar gammel, der var tungsindig og syntes at høre mange gruelige Ting. Hun blev aarekadt, spanske Plue blev sat hende i Halsen, og Purgemidler virkede godt. Hun syntes under Curen at forbedres kiendelig, og da hun i 8te Dage havde drukket $2\frac{1}{2}$ Potter daglig, blev hun næsten fuldkommen restitueret. Mod Vinteren indfandt sig vel nogle Anfald igien, men de bleve ved Purgemidler fordrevne, og endskient hun af og til fandt Mindelse af sin forrige Svagthed, blev hun dog stedse bedre indtil sin Død, som paafulgte 4 Aar efter.

9) Samme Aar i September brugte R. J. J., en Dreng paa 24 Aar, Brønd-Curen i 12 Dage, 2 Potter hver Dag. Hans Svagthed var Lungesindighed, Hierteklappen og Afmægtighed. Aareladen og Purgeren vilde ei synnerlig lykkes; og da han ligesom tilforn blev liggende en Maanedes Tid til Sengs, uden at ville tage sig noget for, syntes Curen, som og varede alt for kort, ganske at ville mislinge. Imidlertid aflag dog Hierteklappen, og efter en Maanedes Tid stod han op og traadde i Tjeneste, hvori han siden er forbleven med temmelig Sundhed.

10) E. S. en Mand 50 Aar gammel fra Vand-Els Præstegjeld, af tyk og bleeg Udseende, samt tungsindig, drak samme Aar af dette Band i 16 Dage, et Par Potter hver Dag, blev aareladt og purgerede, men uden tilstrækkelig Virkning. Desuagtet blev han efter sin Hiemkomst meget forbedret, og som der sagdes frisk; ikkun at han Aaret efter hornede over sit ganske Legeme, uden Tvivl af Vattersot; hvilket hans Udseende gav Formodning om. Dette vedvarede saaledes nogen Tid, men aflag igien kort for hans Død, som skeede meget udsælselig 1771, da han faldt som i en Besvimelse, medens han stod i sit Høst-Arbejde, og døde samme Dag. Her formoder jeg ikke uden Grund, at Vanddriften har formeret Vattersotten, eller givet Anledning til Slagflod, da Legemet ikke forud ved Medicamenter var blevet beredet, og Blodkarrene ikke aabnede; men, som sagt er, de stærkeste Purgantia vilde ikke virke, og til andre Forberedelser, med bittere Salia eller deslige, havde hverken han Tid, eller jeg fornøden Estertanke.

11) N. Ö., en Mand nogle og 40 Aar gammel, fandt sig besværet af en giftagtig Sygdom, som yttrede sig med Værk i Ryggen og for Brystet, og gjorde ham ganske uskicket til Arbejde. Ham blev raadet at drikke af Vandet og toe sig med Dcher-Jorden, og fandt sig efter kort Tids Forløb kiendelig forbedret, saa han stedse siden har forrettet sine Gierninger ligesom tilforn.

12) B. V., en Kvinde paa 30 Aar, blev ganske forkiolet efter Barselsfengen, fik Beklemmelse for Brystet og Hæshed i Halsen, der gjorde hende næsten maaløs, brugte Brønd-Curen paa egen Haand, skiont efter mit Raad i et Par Ugers Tid, og blev efter egen Tilstaaelse kiendelig forbedret, da hun aldrig havde tænkt at faae sin Halsen og Mæle igien. Ved Aareladen fik man ei hendes Blod at løbe, og Purgere midler vilde hun ei tage ind; derfor blev intet saadant brugt.

13) T. B., en Mand nogle og 40 Aar gammel, kom 1774 til mig og klagede, at han foruden Spedalskhed, som han nogentid havde været plaget af, var geraaden i Tungfindighed og Søvnløshed, som faldt ham tungere end alt andet. Jeg lod ham purgere og aarelade, samt bruge Brønd-Curen i 18 Dage, da han hver Dag drak $2\frac{1}{2}$ Potte, og fik de fleste Aftener et kiolende Pulver. Virkningen deraf var, at Tungfindigheden inden saa Dage foregik, Sønnen indfandt sig og efterhaanden, og da han reiste herfra, saae han i Ansigtet saa godt ud, at der var Formodning om, at endog Spedalskheden ved dette Middel kunde været hævet, om han vilde have igientaget Curen de efterfølgende Aar. Imidlertid er hans Tilstand indtil nu, som er 2 Aar siden, ikke bleven forværret. Dette maae jeg endnu lægge til, at da han som andre Spedalske stedse har haft Værk i Fødder og Lænder, lod jeg ham og flittig toe sig med Vandet selv saavel som den hosliggende Dcher-Jord.

14) L. F., en Pige henved 20 Aar gammel, som var plaget af Morderpassion og saldende Syge, og ellers af samme Beskaffenhed som No. 1. Hun drak $2\frac{1}{2}$ Potter daglig og holdt ved dermed i 10 Dage; hun sluttede med en Purgank, og har siden været sund og frisk.

15) O. Ö., en Mand 40 Aar gammel, tilligemed hans Søn 18 Aar gammel, som begge fandt sig besværede af slet Fordøielse og Brystbesværing, drak i 14 Dage af Vandet paa egen Haand, dog efter min Forskrift, og bleve currede. Hos Faderen har Sygdommen dog indfundet sig igien, men hos

Sonnen ikke. Ellers gav jeg dem begge for i Baien et Digestiv-Pulver og bag efter en Purgang.

16) S. O. fra Nordfiord, en Pige 40 Aar gammel, kom til mig 1775 og beklagede sig for Hjertervee, Krampe i Hovedet, og deslige, som gjorde hende uskillet til at forrette noget. Jeg lod hende purgere, satte hende spanske Fluie i Nalken og havde ladet hende aarelade, hvis hun ikke selv havde været derimod, af Marsag, at hun altid havde befundet sig ilde derefter. For Resten holdt hun ved i 3 Uger at bruge Brønd-Curen og drak 2 Potter hver Dag, fik og ofte kiselende Pulver med Cremor Tartari, som jeg i det mindste vidste, ikke at vilde skade. Endskjønt nu alt dette ikke syntes at frugte meget medens hun brugte det, skrev hun mig dog til, efterat hun var kommen hjem, at hun nu fandt sig kiendelig forbedret, skjønt ikke ganske cureret, og siden har jeg ikke hørt noget fra hende.

Disse ere de fornemste Forsøg, jeg hidindtil har gjort med dette Band, hvoraf i det mindste sees, at endskjønt det hverken er bleven drukket i behørig Mængde, eller med fornøden Forberedelse og Understøttelse af andre Medicamenter under Curen, og altsaa meget er blevet forseet med mange baade i Henseende til Curen og Diæten, saa har det dog udrettet langt mere, end man ved en saa slet Omgangsmaade kunde vente. Vil nogen spørge, hvi jeg ikke har gaaet mere methodisk til Værks, da maae jeg svare, at de fleste ikke have haft Leilighed til at blive hos mig saa længe, som til en Forberedelse, end sige fuldkommen Cuur har været fornøden. Man skal desuden holde dem i sit Huus, give dem Kost, og have Opsyn med dem, hvortil ikke altid gives Tid; man skal give dem Medicamenter, som man her ikkun eengang kan forshue sig med for det hele Aar, hvorover de let kan gaae op og mangle, naar fornødent gøres; ikke at tale om den Vanskelighed, at bringe dem paa de Lanke, at nogen kan cureres ved blot Band, og at formaae dem til at drikke det i behørig Mængde. Desuden har de fleste været plagede af Lungsiidighed og Milt-syge, som altid er en vanskelig Sygdom at curere. En Feil er det og, at de fleste ikkun have drukket af Bandet, men ei badet sig deri, eller toet sig dermed, som deels maae tilskrives min Forglemmelse, deels mine Patienters Forsømmelse.

Herhos maae jeg erindre, at den givne Fortegnelse kunde have blevet langt større, om jeg vilde have anført alle dem, som med Nytte have berient sig

sig af dette Vand, deels at toe sig med for Fruet og Udset, deels at drikke deraf for *Obstructio mensium*, som derved altid er blevet hævet, i det mindste for en Tid. Jeg selv har i lang Tid været plaget af Hierteclap og stet Fordoielse, og har fundet mig mærkelig forbedret, siden jeg begyndte at bruge dette Vand, som engang skeede temmelig methodisk, men siden paa denne Maade, at jeg stedse har betient mig deraf i Thee, og ved Midsummers Tid drukket omtrent en Potte deraf raaet om Morgen, og imidlertid taget mig Motion.

Endelig maae jeg og regne Hr. Statsraad Collin, om ikke blant de Patienter, som ere curerede deraf, saa dog blant dem, der have brugt det til *Præservativ* mod giftagtige Tilfælde, og fundet sig vel deraf. Han forsikrede, saasnart han havde smagt det, at det smagede effen som det varme Bad ved Bath i Engelland, skient ei saa stærkt; hvoraf jeg slutter, at imellem vore mineraliske Bande og de udenlandske ikke er nogen væsentlig Forskiel.

S. 7.

Skulle end det, som hidindtil er sagt om Ørens Kildevand, ikke anses rigtigt nok, til at giøre meget Varsen af, saa kan dog Følgerne maaskee fortiene Læserens Opmærksomhed, og den er det jeg nu vil have den Ære at fortælle: Jeg havde ikke saasnart faaet Kundskab om dette Vand, førend jeg erindrede mig, at have seet mange andre af samme udvortes Anviisning, og sluttede deraf, at dette eene vilde give mig eller andre Anledning til at finde mange flere. Udfaldet har og viist, at dette Haab var ikke ugrundet; thi jeg ikke allene fandt strax efter 2de andre Bande her paa Præstegaarden, omtrent af samme Beskaffenhed, og uden Tvivl af samme Kilde eller Udspring, som allerede sagt er, men fik og kort Tid efter Kundskab om et Mineralisk Vand paa Gaarden Fiskaæ i Vandels-Præstegield, og det ved følgende Anledning: Jeg fik just Besøg af Sognepræsten der i Kaldet Hr. Otto Schröder, og da vi blant andet kom paa Tale om Ørens Kildevand, og den gode Virkning min Kone havde fundet deraf, erindrede han sig ofte paa sin Anner-Keise at have seet et Vand af ligesaadan udvortes Anseende, som jeg beskrev dette. Da nu min den Tid værende Informator i Huset Monst. Friman fort efter fulde reise der forbie, formaaede jeg ham at besøge Hr. Schröder, og lade sig Stedet anvise, for at tage Prøve deraf. Dette skeede, og jeg fik ved den Anledning

ning mere at vide, end jeg ventede. Jeg havde nemlig et Par Aar tilforn tilskrevet Klokkeren der i Kaldet, som en mig bekendt vittig Mand, at han paa Jernværket Fiskaae, som da var i Gang, vilde eftersee, om ingen Bande fandtes der af de og de Kiendetegn, som jeg da kortelig beskrev. Dette havde han og gjort, men ikke agtet Sagen værd at indberette, førend nu, da han fik at høre, at den paa nye blev efterspurgt, da han fulgte med, og anviiste en Kilde paa bemeldte Gaard, som han havde lagt Mærke til. Jeg fik saaledes Prøve af begge disse Bande, og befandt Hr. Schröders ringere end Drens Kildevand, skönt af samme Art, men det af Klokkeren anviiste langt stærkere, da det med Galable-Pulver fik en sortrød Farve (colorem atro-purpureum) ret som god rød Viin. I de andre Prover jeg anstillede, forholdt det sig omtrent som Drens Kildevand, dog saa, at det med Biolsyrop blev mere mørkegrønt, og med Selv-Opløsning rødgraat, stærkt blandet med brunt, saa den brune Farve tilsidst fik Overhaand. Flere Prover har jeg ikke haft Anledning at anstille ved dette Vand; thi endskönt jeg et Par Aar efter lod hente en temmelig Mængde deraf, i Tanke, at undersøge det næiere, holdte det dog den Gang kun meget flette Prover imod det forrige. Man kan og let forestille sig, at et Vand, som hele Dagen har været udsat for Soel og Regn, bliver mod Astenen hædet i en maadelig vel tilproppet Bouteille, føres saa en Miil til Lands og to til Søes, maae endelig tabe noget af sin Kraft. Imidlertid, da det første Gang holdte saa gode Prover, maae deraf sluttes, at det er et stærkt Mineralsk Vand, som, taget lige af Kilden, maatte efter Nøiemelighed have faaet med Galable-Pulver en Blåfarve, hvortil dens Veliagenhed nær ved en Jerngrube ogsaa giver den største Formodning. — Været efter Meede en anden Opdagelse af een af Skoleholderne her i Kaldet, der har viist stærk Lyst til Medicinen, og jeg derfor formaaede, ved de Species, jeg gav ham, at prøve adskillige Bande i Anner-Sognet Ørsteen, hvor hans Skolehold var. Af de adskillige Prover han tilbragte mig, befandtes nogle kun svage, men især 2de paa og nær ved Gaarden Mæle temmelig gode, da de, efterat være baarne en Miil og skumpede i en Bouteille, gave med Galable-Pulver en mere blaa eller violet Farve end Drens Kildevand, og vare altsaa mere Jernhaltige. Saa snart vare disse Kilder ikke fundne, førend en beqvem Leilighed tilbød sig at prøve deres Vægekræfter. En ung Kone kom til mig, da jeg besøgte min

Anner-

Antic-kirke, og beklagede sig over en stærk Moderspassion, som betog hende alle Kræfter til Arbeide, og nødde hende de fleste Dage til at holde Sengen. Da jeg nu nylig tilforn havde faaet Kundskab om de 2de Kilder paa Gaarden Mæle, omtrent en Miil fra hendes Boepæl beliggende, henviiste jeg hende til een af dem, som det letteste og nærmeste Raad, hun kunde bruge, og foreskrev hende den Maade, hun skulde bruge dem paa. Dette lovede hun at efterleve og vi skiltes ad. Men en Maanedes Tid derefter kom hun i mit Huus, og takkede mig hiertelig for det gode Raad jeg havde givet hende, uden hvilket hun ikke havde blevet i Stand, at forrette sit Høst-Arbeide den Sommer. Hun berettede, at hun de første Gange hun drak deraf, blev saa afsmægtig, at alle raadede hende fra at drikke mere, men at hun dog i Tillid paa mine Ord, og fordi Nøden drev hende, blev ved og fandt sig Dag for Dag forbedret. Herover maatte jeg desto mere forundre mig, som jeg fik at høre, at hun kun havde hentet Vandet paa en Flaske hver Søndag (da hun andre Dage ikke havde haft Leilighed for Veiens Længde og Høst-Arbeidets Skyld) og havde det saaledes staaende hele Ugen igiennem, ventelig ogsaa slet tilproppet. Jeg viiste hende da en bedre Omgangsaade, raadede hende til at fare fort, da hun endnu ikkun havde drukket nogle Bouteiller, og gav hende et Purgemiddel at ende Curen med; og siden har hun, saavidt jeg veed, været frie for denne Svaghed.

Dette er nu de vigtigste Mineralske Bande, jeg selv har faaet Kundskab om; thi en Deel ringere, saasom de der give med Galæble-Pulver ikkun en brun Farve som gammel fransk Viin, vil jeg ikke nævne. Men derimod kan jeg ikke undlade at melde noget om endeel andre, som nogle af mine Ordensbrødre have haft Lykke til at opdage, saasom at Hr. Meldal paa sin Gaard Ratsvigen i Borgunds Sogn har fundet en Kilde omtrent af samme Beskaffenhed som Ørens Kildevand, og paa Gaarden Ekrol i Skoue-Sogn et andet langt stærkere; ligesaa, at Hr. Krogh i Nordstord, har paa Cydet sammesteds fundet et Vand, der med Galæble-Pulver bliver sort som Blæk, og lugter som af raadne Æg. Disse Bande ere og allerede tildeels førte i Brug, især det forommeldte paa Ekrol, hvorom Hr. Meldal i et Brev af 28de April 1773 har tilmeldt mig, at det hos nogle, som efter hans Raad have brugt det, har viist en meget god Virkning i adskillige Svagheder. Da nu saa mange Mineralske Bande i kort Tid ere opfundne, blot fordi man har begyndt

at søge efter dem, saa giver jeg enhver Fornuftig at betænke, hvor mange flere der endnu ere uopfundne. Ja, efter de mange udbortes Kiendetegn og Anviisninger at dømme, som her findes i alle Bygdelave, tør jeg forsikre, at intet Land kan være rigere derpaa end Norge, især hvad den Nordenfeldske Deel angaaer, hvor vitriolske Myrer og Jern-Moradser, hvorfra slige Bandkilder have deres Udspring, uden Tvivl ere almindeligere end andensteds i Landet; og om man end vil sætte, at de fleste ere lidet betydelige, saa maae dog iblant saa mange findes de, der ere af beste Art. Jeg henstiller derfor til alle Kyndiges Dom, hvor nyttigt det vilde blive, om alle disse komme i Brug paa Landet, om Almuen blev oplyst derom, og om vore Reger udgave ved offentlig Tryk en kort og tydelig Underretning om Maaden saavel at prøve som at bruge dem paa. Mon saadant et Skrift ikke ligesaavel skulde fortjene at være i enhver Embedsmands Hænde, som D. Henslers Anviisning til de vigtigste Redningsmidler for dem, som pludselig ere blevene livløse eller svæve i yderste Dødsfare, og af Kongelig Naade er skænket til almindeligt Brug? Maaskee dette ogsaa vil blive et værdigt Formaal for den oplyste Eftertid, om det end for vor Alder maatte synes at komme for tidlig.

§. 8.

Var det for gemeen Mand en nyttig Sag, om man kunde bringe disse Bande i almindeligt Brug, da kan vel ikke heller nægtes, at det jo vilde blive en ikke ubetydelig Handelsgreen, i Fald man kunde transportere dem til Kjøbstæderne og derved spare en Deel af de store Pengesummer, som aartlig gaae ud af Landet for udenlandske Bande, især Pyrmonters- og Selkers-Band. Jeg erindrer og ikke rettere, end at den i sin Tid Patriotiske Procantler Pontoppidan i denne Hensigt lovede at skaffe dem et anseeligt Præmium, som kunde give Ansag paa Indenlandske Mineralske Bande. Jeg har derfor villet forsøge, hvad Haab man kunde giøre sig om noget saadant af de hidindtil opfundne, til hvilken Ende jeg ikke allene har sendt til det Kongel. Landhuusholdnings Selskab en tilstrækkelig Prøve af Fiskeaas-Bandet, men jeg har og i samme Hensigt med Ørens Kildevand ansillet følgende Forsøg. Jeg fyldte 1771 midt om Sommeren tvende Bouteiller deraf, tilproppede og beseglede dem vel, og lod dem staae paa et Sted i mit Kammer, hvor Solen ikke skinnede.

ffinne. Efter 14 Dage aabnede jeg den eene og befandt, at Blaksmagen var borte, og Lugten raaden, hvorimod jeg og til min Forundring fornåm, at det med Pulv. Gallar. og Syrup. Viol. holdte fuldkommen saa gode Prøver, som før, om ikke bedre. Den anden Bouteille aabnede jeg efter en Maaned, og da var Lugten og Smagen den samme; men Couleurene med foransførte Species langt svagere. Da jeg noiere estertænkte Ursagen, hvoraf den raadne Lugt kunde komme, kom jeg under Veir med, at der i hver af Bouteillerne laae en fordærvet Prop igiennemdrøkket af Wiin, som de tilforn havde været fyldte med; jeg tog derfor en nye og ganske reen Bouteille, paa samme Maade fyldt og tilproppet, og lod den staae en Maaned. Da jeg nu aabnede den, var Smagen vel doven, men derimod kunde aldeles ikke mærkes nogen Raadenhed enten i Lugt eller Smag. Med Pulv. gallarum gav Bandet nu en smul brandgult og med Syrup. Violar. en svag grønagtig Farve. Ellers fornåm jeg nu som tilforn, at en Hoben Lustblærer holdte sig i det øverste af Halsen, og at Lusten gik ud med en stærk Susen og Piben, da Proppen efterhaanden blev oprøkket. Flere Forsøg i den Henseende har jeg ikke gjort, og disse saa vil maaskee endog af mange anses for overflødige, siden man veed, at slige Bande, ved at holdes tillukte og ffumples, inden kort Tid tabe deres Kraft, og lade sig altsaa ikke med Nytte transportere som Pyromonter- og Selkervandene, hvilke just have dette forud.

§. 9.

Ligesom jeg nu i det foregaaende har samlet alt, hvad jeg har kundet erfare om disse Bande, i Henseende til deres Natur og væsentlige Besskaffenhed, saa forestiller jeg mig og, at det ikke vil blive Læseren ubehageligt, at vide noget mere om Jordens Besskaffenhed, som de have deres Løb igiennem og Udspring af. Jeg har allerede tilforn erindret, ved Besskrivelsen af Ørens Kildevand, at hvor det øverste Lag af Ocher aflader, følger et Lag sort vitrioliff Jord og tilfødst grov Sand og Leer blandet. Dette gjorde jeg mig i Begyndelsen ingen videre Estertanke om, men fornåm dog siden, baade at disse Afverklinger af Jordlagene ere mere almindelige ved slige Bande, end jeg den Gang tænkte, saa og at de fremvise et og andet Særshyn, som fortienner en Naturforskers Opmærksomhed. Thi da jeg oplastede den Myr eller Myremose her paa

Præstegaarden, som jeg tilforn S. 2. har meldet om, for at forsøge det Mineralske Vand, saame gav Tegn til (*), saae jeg til min Fornøielse, at Jordlagenes Afvevling kom noie overeens, allene med den Forskiel, at de i Myren vare større eller tykkere, og at man ikke kom til den nederste faste Sand- eller Grundjord, sereud man havde gravet en Favn dybt. Den forommeldte forte vitriolske Jord udgiorde altsaa et tredobbelt tykkere Lag i Myren, end i Kilden, hvor Marken var tørrere og mindre dyb. Dog dette forbigaaer jeg nu, og vil kun fornemmelig beskrive, hvad jeg anmærkede ved samme Myrejord og den deraf liggende Sand og Leer. Hvad da Myrejorden angaaer, da fandt jeg den ganske Kulsfort og tillige meget myg at føle til, saadan som den i Almindelighed er, som man her kalder Svarte-Deppel, og bruges til Svarte paa den Maade, som jeg paa et andet Sted har givet fornøden Underretning om. Ikke nok dermed, jeg befandt og, da den hele Vinteren og Vaaren havde været udsat for Luften, at den var bleven overdraget med en hvid Hinde, som et Niumfrost, hvilket gav en meget skarp og sammensnerpende Smag, som Vitriol eller Alun. Endskjønt nu dette Minerale i saa lang Tid havde ligget blot for Sne og Regn, og derved ventelig tabt meget, holdt jeg dog Umagen værdt at undersøge, hvad og hvor meget det vilde give af sig, og fyldte derfor en liden Fustage deraf, hvilken jeg sendte til en god Ven i Kiøbenhavn, med Begiering, at den af en kyndig maatte paa en chymisk Maade blive undersøgt. Men dette skeede dog ikke, som jeg siden fik at vide, fordi Bedkommende ei vilde giøre sig Umage dermed. Jeg besluttede derfor at prøve den selv, og optog til den Ende det Mudder, som havde samlet sig i Bunden af den oplastede Brønd, bedækkede den vel for Sne og Regn, dog saa, at Luften havde frie Tilgang dertil, og lod det saaledes ligge Vinteren over. Vaaren og Sommeren efter viiste sig det hvide Salt atter som Niumfrost openpaa, men befandtes endnu ganske løst

(*) Dette skeede ogsaa for en stor Deel af den Aarsag, at Qvæget, og især Hestene, som havde viist sig saa begjærlige efter dette Slags Vand, kunde her faae en nye Brønd at drikke af, siden den forrige var dem betaget ved det Skul, jeg havde bygt deraf over. Pigen, som her paa Gaarden vogter Qvæget, har og forsikret mig, at alt Slags Qvæg langt begjærligere drikker af dette Vand, end noget andet, ventelig for Saltets Skyld, hvoraf følger, at Qvæget i Norge ofte drikker Mineralske Bænder, og viser sig bedre Kiendere deraf end Menneskene.

leste og saa lidet, at jeg nok saae, intet deraf til Fordeel vilde udkomme. Jeg forsøgte Høsten derefter at opkaste en nye Grøst i samme Myr; men da samme oplastede Jord siden ikke viiste noget synderligt Tegn til Salt eller Vitriol, blev jeg ked deraf og lod mit Forsæt fare. Hertil maae jeg endnu seie nogle faa Anmærkninger i Henseende til den med Leer blandede Sand, som fandtes under Myrejorden, og da forekom mig, som mærkværdigt, at meget deraf, da det havde ligget Vinteren over, var blevet til Steen, endskjønt jeg ikke saae ringeste Tegn dertil, den Tid Myren blev oplasket. Af disse Steene vare nogle blevne steen-
 haarde, men andre endnu saa løse, at de smulnede imellem Fingrene. For Resten vare de alle tynde og flade, og sammensatte af tynde Lag eller Fløtser; og af en graa glimrende Farve. Jeg saae nu heri siensynlige Beviis paa, at Steene efter Mineralogisternes Meening virkelig kan avles og tilvores, og da denne Steenart syntes at have stor Lighed med den Svenske Sielfraatsteen, som saa kaldes, fordi den fortæres af sig selv, og her i Landet paa adskillige Steder antreffes, foresatte jeg mig at forsøge, om jeg kunde uddrage noget Salt eller Salpeter deraf, som den efter de Svenske Mineralogisters Meening skal indeholde. Dette skeede dog ikke førend Aaret efter, da den allerede kunde have tabt meget. For Resten var min Omgangsmaade denne, at jeg stødte Steenen til Sand, slog destilleret Vand derpaa, varmede og rørte det vel om, for at faae Saltet til at smelte. Siden filtrerte jeg det ved lind Varme, for at uddampe, og ventede, at en Saltbinde vilde sætte sig derpaa, men forgiæves. Imidlertid mærkede jeg dog, da Vandet var evaporeret, at den tilbageblevne fine Leer, som havde sat sig paa Bunden, af Mangel paa notagtig Filtrering, havde en salt Smag; jeg slog da paa nye lidt Vand derpaa, siede samme af, og fandt, at det med Solv-Opløsning gav en rød Kugel-Lal-Farve. Dette viiste nu tydelig nok, at der var et Slags Salt deri; men af hvad Slags, kan jeg ikke noie bestemme. Den fine Leerjord gav intet Tegn til Mergel, og dette er da alt hvad jeg for nærværende Tid veed derom at si.

